

Podsumowanie programu EU Kids Online: Raport końcowy

www.eukidsonline.net, www.swps.pl

Polskim zespołem badawczym kieruje dr Lucyna Kirwil, psycholog ze Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej.

Wprowadzenie

- 75% dzieci w Europie korzysta z Internetu. Podczas gdy niektórzy z zadowoleniem obserwują rosnące kompetencje młodych internautów, inni z niepokojem wskazują na nowe formy zagrożeń, na które wystawieni są młodzi użytkownicy Internetu. Polityka, której celem jest równoważenie zasad maksymalizowania potencjalnych korzyści i minimalizowania zagrożeń, wymaga podejścia opartego na wykorzystaniu potwierdzonych empirycznie wyników badań.
- Inicjatywa EU Kids Online (2006-9), finansowana przez Program „Safer Internet plus” Komisji Europejskiej, została podjęta w celu opisanego, porównania i uogólnienia wniosków z wcześniej i aktualnie prowadzonych w Europie badań nad dziećmi i technologiami on-line. Projekt zrealizowała grupa badaczy powiązanych w sieć tematyczną.
- Aby uwzględnić różnice między krajami i zwiększyć zakres kompetencji badawczych, powołano zespoły badawcze z 21 krajów europejskich: Austrii, Belgii, Bułgarii, Cypru, Czech, Danii, Estonii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Islandii, Irlandii, Niemiec, Norwegii, Polski, Portugalii, Słowenii, Szwecji, Wielkiej Brytanii i Włoch.
- Przyjęto analityczne podejście badawcze, uwzględniające dwa poziomy analizy zgromadzonego materiału: indywidualny (skoncentrowany na dziecku) i makrospołeczny (uwzględniający kraje jako jednostki analizy). Cel badawczy zrealizowano poprzez sformułowanie pytań i przetestowanie hipotez badawczych ważnych dla kształtowania polityki społecznej dotyczącej Internetu. Porównania na poziomie indywidualnym i makrospołecznym zostały umieszczone w kontekście szerszej rozumianych struktur obejmujących różne aspekty życia dziecka.

Cele projektu:

- Opisanie i ocena wyników dotychczas przeprowadzonych badań nad korzystaniem z Internetu przez dzieci oraz wskazanie luk w bazie istniejących danych.
- Ustalenie, w jakich kontekstach podejmowane są programy badań nad korzystaniem z Internetu przez dzieci oraz wskazanie wzorców najlepszych praktyk badawczych.
- Porównanie wyników uzyskanych w różnych krajach europejskich - z uwzględnieniem podobieństw i różnic w szerszym kontekście badawczym.
- Opracowanie - w oparciu o potwierdzone dane - zaleceń dla polityki społecznej w zakresie działań promujących bezpieczne korzystanie z Internetu.

Baza potwierdzonych danych¹

- W ramach projektu stworzono dostępną dla wszystkich i w pełni przeszukiwalną „Bazę danych” zawierającą opisy wszystkich badań empirycznych zidentyfikowanych jako przeprowadzone w Europie i spełniające określone wymogi jakościowe. Baza ta zawiera opis i wyniki 390 oddzielnych badań.

¹ Staksrud, E., Livingstone, S., Haddon, L., Ólafsson, K. (2008) *What do we know about children's use of online technologies? 2nd ed.* London: LSE. Na stronie www.eukidsonline.net plus raporty badań z poszczególnych krajów.

	Uczestnictwo i zaangażowanie obywatelskie	Globalne informacje	Wymiana wśród grup zainteresowań	Konkretne formy zaangażowania obywatelskiego
	Kreatywność i wyrażanie własnego „ja”	Różnorodność zasobów	Zaproszenie/inspiracja do tworzenia lub uczestnictwa	Generowanie treści przez użytkownika
	Tożsamość i relacje społeczne	Porady (dotyczące życia osobistego / zdrowia /spraw seksualnych itp.)	Kontakty społeczne, wspólne doświadczenia z innymi	Wyrażanie swojej tożsamości
	Zawartość, treści i działania komercyjne	Reklama, spam, sponsoring	Śledzenie/pozyskiwanie informacji osobistych	Hazard, nielegalne pobieranie plików, działalność hakerska
ZAGROŻENIA	Agresja	Treści przesycane przemocą / makabrycznymi treściami / nienawiścią	Zastraszanie, nękanie lub prześladowanie	Zastraszanie i nękanie innych
	Pornografia i szkodliwe treści seksualne	Treści pornograficzne / szkodliwe seksualnie	Spotykanie nieznajomych, przygotowanie do życia seksualnego	Tworzenie / wprowadzanie materiałów pornograficznych
	Podważanie systemu wartości	Treści rasistowskie, nieobiektywne informacje / porady (np. dot. narkotyków)	Krzywdzenie siebie, niechciana perswazja	Udzielanie porad, np. dotyczących samobójstwa / promujących anoreksję

Tabela 1: Klasyfikacja możliwości i zagrożeń dla dzieci w Internecie

Kontekst badań²

- Problematyka podejmowanych badań, a także podejmowane w poszczególnych krajach działania w zakresie wspierania rozpowszechnienia i korzystania z Internetu, akcje promujące wykorzystanie Internetu w szkołach oraz sposoby reagowania na pojawiające się w społeczeństwie niepokoje, pozostają pod wpływem czynników natury społecznej i politycznej. W niektórych krajach, szczególnie tych, które uzyskały dostęp do Internetu stosunkowo niedawno, Komisja Europejska ustaliła zakres programu badawczego dotyczącego dzieci i Internetu. Rządowe badania tego rodzaju realizowane są wolniej.
- W Europie liczba uniwersytetów w danym kraju - skorelowana z wielkością populacji - stanowi istotny, choć niezbyt silny prognostyk liczby badań nad korzystaniem z Internetu przez dzieci. Szersze badania są prowadzone w tych krajach, które wcześniej uzyskały szeroki dostęp do Internetu.
- Nie ma bezpośredniej i systematycznej zależności między źródłem finansowania a liczbą i rodzajem badań prowadzonych na terenie Europy. Tym niemniej niska liczba badań w niektórych krajach odzwierciedla zależność podejmowania badań od funduszy publicznych. W większości krajów badania finansują głównie rządy i branża internetowa. Około połowy funduszy jest przeznaczana na badania, które dotyczą kwestii zagrożeń. Organizacje charytatywne i pozarządowe, organy regulacyjne, ośrodki badawcze i Komisja Europejska finansują znacznie mniej badań, chociaż także w tym przypadku jest bardzo prawdopodobne, że problematyka podejmowanych badań dotyczy zagrożeń.
- W krajach, w których więcej dzieci korzysta z Internetu, kluczową rolę w ukierunkowaniu programu badawczego na kwestie bezpieczeństwa i świadomości dzieci przy korzystaniu z Internetu odgrywa to, ile uwagi poświęcają temu zagadnieniu media. Większość doniesień prasowych dotyczących dzieci i Internetu skupia się na zagrożeniach, a nie na możliwościach i korzyściach, jakie korzystanie z Internetu może przynieść. Prawie dwie trzecie wszystkich doniesień dotyczyło zagrożeń, podczas gdy mniej niż jedna piąta mówiła o potencjalnych korzyściach.

² Stald, G. i Haddon, L. (2008) *Cross-cultural contexts of research: factors influencing the study of children and the internet in Europe*, London: LSE. Na stronie www.eukidsonline.net plus raporty badań z poszczególnych krajów.

Najważniejsze wyniki badań

- Poziom korzystania z Internetu przez dzieci stale wzrasta. Co najmniej tyle samo rodziców również korzysta z Internetu. Wydaje się, że w większości krajów różnice między płciami pod względem aktywności w sieci zanikają, natomiast różnice wynikające z czynników socjoekonomicznych utrzymują się.
- Ranking zagrożeń napotykanym w sieci wygląda podobnie w krajach europejskich. Najpowszechniejszym spośród ryzykownych zachowań jest ujawnienie informacji osobistych. Mniej powszechnym, acz nadal najpoważniejszym zagrożeniem jest osobiste spotkanie z kimś poznanym on-line.
- Dzieci pochodzące z domów o niższym statusie społecznym są bardziej narażone na zagrożenia w Internecie. W przypadku chłopców stwierdzono wyższe prawdopodobieństwo napotkania (lub stwarzania) zagrożeń związanych z aktywnymi działaniami w sieci. Dziewczynki są bardziej zagrożone ryzykiem związanym z niepożądanymi treściami i kontaktami.
- Korzystanie z Internetu i poziom zagrożenia są ze sobą ściśle powiązane. W krajach Europy Północnej na ogół potwierdza się model „wysokie korzystanie, wysokie ryzyko”, w krajach Europy Południowej – model „niskie korzystanie, niskie ryzyko”, a w krajach Europy Wschodniej – model „nowe korzystanie, nowe ryzyko”.

Zmiany w charakterystyce dzieci korzystających z Internetu³

- Badania ankietowe Eurobarometru, przeprowadzone w latach 2005 i 2008 w ramach Programu Safer Internet, wskazują, że wskaźnik korzystania z Internetu przez dzieci stale wzrasta. W 2005 roku 70% dzieci w wieku 6-17 lat w krajach EU25 korzystało z Internetu. Do roku 2008 odsetek ten wzrósł średnio do 75%, chociaż wśród nastolatków tempo wzrostu było mniejsze lub nie odnotowano go w ogóle. Najbardziej wyraźny wzrost nastąpił wśród młodszych 6-10-letnich – do 2008 roku 60% dzieci w tym wieku miało dostęp do Internetu. Większość zidentyfikowanych badań skupia się na nastolatkach, a nie na młodszych dzieciach.
- Większy wzrost stopnia wykorzystania Internetu jest widoczny w tych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, które niedawno wstąpiły do Unii Europejskiej. Innymi słowy, kraje, w których poziom korzystania z Internetu był niski w 2005 roku, odnotowały największy wzrost w ostatnich latach. Częściowo było to spowodowane zbliżeniem się wielu krajów, w których Internet upowszechnił się już wcześniej do poziomu „nasylenia”. Większość dostępnych badań przeprowadzono w krajach, w których Internet jest już szeroko dostępny, a nie w krajach, dla których Internet był nowością.
- Inną wyraźną zmianą między latami 2005 i 2008 jest to, że obecnie liczba rodziców korzystających z Internetu dorównuje liczbie dzieci używających Internetu. Zmiana ta informuje o odwróceniu wcześniejszego trendu, gdy zwłaszcza nastolatki przewyższały dorosłych w korzystaniu z Internetu, mimo że dzieci mogą nadal „prowadzić” tak w zakresie ilościowych, jak jakościowych wskaźników korzystania z Internetu. W 2008 roku 85% rodziców dzieci w wieku 6-17 lat korzystało z Internetu, co stanowił znaczący wzrost w stosunku do 66% w 2005 roku. W 2005 roku więcej dzieci niż ich rodziców korzystało z Internetu, ale obecnie sytuacja ta uległa zmianie. Tylko 9% dzieci w wieku 6-17 lat, których rodzice nie korzystali z Internetu (z krajów EU27) miało dostęp do Internetu.
- Powyższe wyniki wskazują, że choć młodszy użytkownicy Internetu są „rdzennymi użytkownikami technologii cyfrowych”, to jednak rodzice „nadrabiają zaległości” w stosunku do nastolatków i „wyprzedzili” już dzieci młodsze. Tylko w Estonii, Polsce, Słowenii, na Malcie, Węgrzech, Litwie, w

³ Hasebrink, U., Livingstone, S., Haddon, L., Olafsson, K. (red.) (2009) *Comparing Children's Online Opportunities and Risks across Europe* (2nd edition). Na stronie www.eukidsonline.net plus narodowe raporty wyników w każdym kraju.

Słowacji, Portugalii i Rumunii (w wielu przypadkach nieznacznie) więcej dzieci niż rodziców korzysta z Internetu. We wszystkich tych krajach Internet jest stosunkowo nowym zjawiskiem.

- Analiza korzystania z Internetu przez dzieci w różnym wieku wskazuje, że wzrasta ono z każdym rokiem wieku dziecka, osiągając plateau do 10-11 roku życia. W 2005 roku to plateau nie następowało przed 12-13 rokiem życia. Zaczynają zanikać obserwowane od wielu lat różnice w korzystaniu związane z płcią, natomiast nierówności wynikające z czynników socjoekonomicznych nadal utrzymują się w większości krajów. Większość badań, szczególnie badań nieakademickich, ma charakter ilościowy, i dostarcza przede wszystkim informacji o tym, jak często i w jaki sposób dzieci są aktywne w Internecie. Badania te nie pomagają jednak w zrozumieniu osobistych doświadczeń dzieci z Internetem i zwykle nie uwzględniają szerszej perspektywy społecznej.
- Dotychczas przeprowadzone badania stanowią ważną bazę sprawdzonych empirycznie wyników dotyczących korzystania z Internetu przez dzieci - wraz z zainteresowaniami i rodzajami aktywności dzieci on-line. Mniej badań uwzględnia problematykę nauki, nabywania umiejętności, doświadczania frustracji, przyjmowanych strategii wyszukiwania, kreatywnej aktywności, zaangażowania obywatelskiego czy praktyki w zakresie radzenia sobie z ryzykiem i sposobów zapewniania bezpieczeństwa online. Nie jest możliwe wobec tego porównanie między poszczególnymi krajami europejskimi pod względem korzyści i możliwości związanych z dostępem dzieci do Internetu. Zbyt mało jest jeszcze rzetelnych wyników z tego obszaru badawczego.

Porównanie zagrożeń, na które narażone są dzieci korzystające z Internetu

- W całej Europie, pomimo znacznego zróżnicowania między poszczególnymi krajami, dostępne wyniki sugerują, że dla nastolatków korzystających z Internetu ranking napotykanego zagrożenia jest dość podobny w każdym kraju. Najbardziej powszechne ryzykowne zachowania w sieci to ujawnianie osobistych informacji i w następnej kolejności kontakt z treściami pornograficznymi. Następne miejsca zajmuje kontakt z treściami przesyconymi przemocą lub nienawiścią oraz zastraszanie (tzn. „cyberbullying”) i otrzymywanie niechcianych komentarzy o podtekście seksualnym. Wydaje się, że kontakty z osobami poznanymi w Internecie są najmniej powszechnym, choć zapewne najpoważniejszym zagrożeniem.
- W kilku krajach zaobserwowano, że około 15% -20% nastolatków on-line zgłaszało pewien stopień nękania, uczucia dyskomfortu lub poczucie zastraszania płynącego z sieci. Daje to prawdopodobnie wskazanie odsetka nastolatków, dla których istnieje ryzyko pewnego stopnia zagrożenia.
- Pomimo że jest bardziej prawdopodobne, iż dzieci rodziców o wyższym statusie społecznym mają większy dostęp do Internetu niż dzieci rodziców gorzej sytuowanych, okazuje się, że dzieci z domów o niższym statusie społecznym są bardziej narażone na ryzyko on-line.
- Zaobserwowano zróżnicowanie ryzyka w zależności od płci; u chłopców stwierdzono wyższe prawdopodobieństwo napotkania (lub stworzenia) zagrożeń związanych z działaniem (aktywnością w sieci), a dziewczynki są bardziej zagrożone ryzykiem związanym z niepożądanymi treściami i kontaktami.
- Podsumowując, wydaje się, że starsze nastolatki są w większym stopniu narażone na ryzyko on-line niż młodsze dzieci, chociaż kwestia, jak młodsze dzieci radzą sobie z ryzykiem w Internecie, pozostaje nadal niedostatecznie zbadana.
- Kraje zostały sklasyfikowane według stopnia korzystania z Internetu przez dzieci i stopnia ryzyka w Internecie. Klasyfikacja krajów na kraje o „wysokim ryzyku” (tzn. powyżej średniej europejskiej), „średnim ryzyku” (tzn. w przybliżeniu do średniej europejskiej) lub „niskim ryzyku” (np. poniżej średniej europejskiej) to relatywna ocena, dokonana w oparciu o dostępne wyniki dotychczas przeprowadzonych badań. Analizy sugerują istnienie dodatniej korelacji między korzystaniem a ryzykiem, przy czym w krajach Europy Północnej na ogół stwierdza się model „wysokie korzystanie, wysokie ryzyko”,

w krajach Europy Południowej – „niskie korzystanie, niskie ryzyko”, a w krajach Europy Wschodniej – „nowe korzystanie, nowe ryzyko” (Tabela 2).

		Korzystanie z Internetu przez dzieci		
Ryzyko on-line		Niskie (<65%)	Średnie (65%-85%)	Wysokie (>85%)
Niskie		Cypr Włochy	Francja Niemcy	
Średnie		Grecja	Austria Belgia Irlandia Hiszpania Portugalia	Dania Szwecja
Wysokie			Bułgaria Czechy	Estonia Islandia Holandia Norwegia Polska Słowenia Wielka Brytania

Tabela 2: Klasyfikacja krajów według korzystania z Internetu przez dzieci i ryzyka w Internecie

Radzenie sobie z ryzykiem

- Istnieją rozbieżne opinie, co do znaczenia terminu „radzenie sobie” lub „bycie odpornym” na zagrożenia obecne w Internecie; brakuje też fachowej wiedzy w zakresie pomiaru tego zjawiska. Reakcja dzieci na zagrożenia internetowe przyjmuje różne postacie — od zignorowania problemu do sprawdzenia wiarygodności strony lub zgłoszenia problemu on-line, poinformowania przyjaciela bądź (rzadko) rodzica lub w przypadku niektórych dzieci zaostrzenia problemu przez wrogą reakcję lub przesłanie zagrażającej treści dalej. Jak dotąd zagadnienie to nie zostało w sposób usystematyzowany zbadane; nie oceniono też skuteczności tego rodzaju zachowań.
- Zasadniczo wydaje się, że umiejętności dzieci w zakresie korzystania z Internetu zwiększają się wraz z wiekiem. Umiejętności te prawdopodobnie obejmują zdolność dzieci do ochrony siebie samych przed zagrożeniami internetowymi, chociaż – co może być zaskakujące – zostało to zbadane w niewielkim stopniu. Pomiar umiejętności korzystania z Internetu jest jednak nadal problematyczny; jak dotąd przeprowadzono bardzo niewiele badań porównawczych dotyczących zachowań dzieci w Internecie. Wiele badań wskazuje na przykład, że chłopcy częściej niż dziewczynki osiągają wyższy poziom umiejętności, brak jednak obiektywnych badań potwierdzających tę zależność. Niewiele wiadomo na temat tego, jak dzieci oceniają strony internetowe, jak określają, co jest wiarygodne, a co nie w Internecie, jak radzą sobie z problematycznymi stronami lub reagują na treści, które są niebezpieczne.
- Postrzegana zdolność dzieci do radzenia sobie z zagrożeniami internetowymi (zgłaszana przez rodziców w różnych krajach, w oparciu o Eurobarometr z roku 2005) ujawniła, że wysokie umiejętności w tym zakresie mają dzieci w Austrii, Belgii, na Cyprze, w Danii, Francji, Niemczech i Wielkiej Brytanii; najgorzej z zagrożeniami w Internecie radzą sobie dzieci w Bułgarii, Estonii, Grecji, Portugalii i Hiszpanii (kraje, w których dzieci wykazują średni poziom radzenia sobie to Czechy, Irlandia, Polska, Słowenia i Szwecja).

Nadzór rodzicielski nad dziećmi korzystającymi z sieci

- Eurobarometr z 2008 roku pokazał, że rodzice dzieci w wieku 6-17 lat w krajach EU27 byli raczej zaniepokojeni lub bardzo zaniepokojeni tym, że ich dzieci mogą zobaczyć obrazy przesycone przemocą/sekssem (65%), stać się ofiarą uwodzenia za pośrednictwem Internetu (60%), otrzymywać

informacje na temat samookaleczania, samobójstwa lub anoreksji (55%), być obiektem znęcania się przez inne dzieci za pośrednictwem Internetu (54%), izolować się od innych (53%) i przekazywać swoje dane osobowe/poufne w Internecie (47%). Jedną czwartą rodziców niepokoiły wszystkie wyżej wymienione zagrożenia. Rodzice martwią się bardziej o dziewczynki i młodsze dzieci (choć, jak wykazano powyżej, chłopcy i nastolatki napotykać również dużo lub więcej zagrożeń w Internecie).

- Widoczne są również różnice pomiędzy poszczególnymi krajami, w większym stopniu związane ze stopniem rozpowszechnienia Internetu — w krajach, w których mniej dzieci korzysta z Internetu, rodzice są bardziej (a nie mniej) zaniepokojeni. Szczególnie rodzice z Francji, Portugalii, Hiszpanii i Grecji (wszystkich krajów, gdzie poziom korzystania z Internetu przez dzieci jest niższy) są znacznie bardziej zaniepokojeni niż rodzice w krajach o wysokim poziomie korzystania z Internetu, takich jak Dania czy Szwecja.
- Co więcej, rodzice, którzy sami korzystają z Internetu, są mniej zaniepokojeni od tych, którzy z niego nie korzystają. Korzystanie przez rodziców z Internetu dlatego prawdopodobnie stanowi dobrą metodę obniżania poziomu ich niepokoju, że mają oni możliwość nabyć doświadczenia w Internecie i podnieść swoje kompetencje w zakresie radzenia sobie w sytuacjach zagrożeń napotykanym w Internecie.
- Jak w przypadku większości mediów, w tym obecnie Internetu, rodzice deklarują różne strategie nadzorowania działań swoich dzieci w Internecie. Obejmują one, po pierwsze, ustalanie zasad i nakładanie ograniczeń; po drugie, podejście indywidualne – wspólne oglądanie, dzielenie się informacjami, rozmawianie o Internecie ze swoimi dziećmi; po trzecie, stosowanie narzędzi technologicznych, takich jak oprogramowanie filtrujące i monitorujące aktywność dziecka w Internecie. Zasadniczo rodzice wolą porozmawiać ze swoimi dziećmi o tym, co robią one w sieci i przypatrywać się z bliska, gdy dzieci korzystają z Internetu – w przypadku młodszych dzieci rodzice chcieliby podzielić się swoim doświadczeniem, w przypadku starszych nastolatków, dlatego, że sądzą, iż zasady nie są przestrzegane lub są niedostosowane do wieku dziecka, a w stosunku do wszystkich dzieci, ponieważ rodzice chcą ufać swym dzieciom i traktować je z szacunkiem. Znaczny odsetek rodziców deklaruje stosowanie każdej z dostępnych strategii.
- Wyniki badania Eurobarometr z roku 2008 ujawniły duże znaczenie wartości kulturowych. Niższy poziom zaniepokojenia i nadzoru wśród rodziców ze Skandynawii, pomimo ich wyższego stopnia korzystania z Internetu, może być spowodowany liberalną postawą w stosunku do Internetu lub większym zaufaniem do własnych dzieci. Rodzice w Danii i Szwecji zapewniają znacznie mniejszy nadzór nad korzystaniem z Internetu przez swoje dzieci niż rodzice w Niemczech, Grecji, Irlandii, Włoszech, Portugalii, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii. Podobnie jest w przypadku rodziców z Estonii i Czech, ale może to raczej odzwierciedlać relatywny brak wiedzy rodziców na temat Internetu. Ogólnie analiza Eurobarometru 2008 sugeruje, że ci rodzice, którzy sami logują się do sieci, deklarują większy nadzór nad korzystaniem z Internetu przez swoje dzieci; rodzice niekorzystający z Internetu w mniejszym stopniu nadzorują aktywność sieciową swoich dzieci.

Zalecenia polityki – maksymalizacja możliwości⁴

- Wskaźnik dostępu i korzystania z Internetu przez dzieci jest ściśle związany z poziomem rozpowszechnienia dostępu do Internetu w populacji ogólnej. W krajach, gdzie dostęp do Internetu stał się powszechny, następuje zmniejszenie różnic między płciami i osobami o różnym statusie socjoekonomicznym w zakresie korzystania z Internetu. Jednakże te różnice (lub nierówności) utrzymują się w tych krajach, w których dostęp do Internetu nadal nie jest uznawany za rzecz oczywistą lub konieczną.
- Aby zapewnić dostęp do Internetu dzieciom jeszcze z niego niekorzystającym (25% dzieci w Unii Europejskiej), politykę promowania dostępu do technologii cyfrowej należy realizować przede wszystkim

⁴ de Haan, J. i Livingstone, S. (2009) *EU Kids Online: Policy and Research Recommendations*. Na stronie www.eukidsonline.net

w krajach o relatywnie niskim poziomie korzystania z Internetu przez dzieci (Włochy, Grecja, Cypr) oraz wśród wybranych grup z populacji ogólnej (mniej zamożne gospodarstwa domowe, rodzice nie mający dostępu do Internetu).

- Znajomość języka angielskiego wydaje się być wyższa w Europie Północnej, gdzie zarówno korzystanie z Internetu, jak i wskaźnik zagrożeń utrzymują się na średnim lub wysokim poziomie. Można przypuszczać, że większa łatwość korzystania z treści w języku angielskim zwiększa zarówno możliwości, jak i liczbę potencjalnych zagrożeń. W przypadku krajów o niewielkich populacjach użytkowników narodowego języka (np. Czechy, Słowenia, Grecja), zwiększenie ilości treści internetowych publikowanych w ojczystym języku może zwiększać potencjalne korzyści i możliwości, jakie oferuje dzieciom Internet.
- Niektóre dane wskazują na to, że obecność silnych nadawców serwisów publicznych lub innych dostawców treści publicznych dla dzieci odgrywa istotną rolę w obniżaniu wskaźnika zagrożeń internetowych.
- Przewaga komunikatów medialnych wskazujących na zagrożenia w Internecie, nie zaś na możliwe korzyści, może powodować wzrost niepokoju rodziców. Dane analizowane na poziomie poszczególnych krajów, wskazują na istnienie korelacji między wskaźnikiem korzystania z sieci przez rodziców a poziomem ich niepokoju o aktywność własnych dzieci w Internecie. Panika szerzona przez media w połączeniu z niskim stopniem upowszechnienia Internetu wśród rodziców, może potęgować obawy.
- Nie jest znany mechanizm wpływu grupy rówieśniczej na korzystanie przez dzieci z Internetu, jednak wcześniejsze badania wykazały zróżnicowanie pod względem wielkości wpływu wywieranego przez rodzinę i rówieśników w miarę dorastania dzieci. W krajach, gdzie kontakty ze światem zewnętrznym są bardziej ograniczone, zaobserwowano spadek roli oddziaływań grupy rówieśniczej. Przy tym, im bardziej zindywidualizowana kultura, tym większa obecność mediów w dziecięcych pokojach.
- Zachowanie równowagi pomiędzy zezwalaniem a ochroną jest niezwykle istotne, ponieważ zwiększanie dostępu i korzystania z Internetu zwykle nasila zagrożenia internetowe. Z kolei przyjęcie strategii mających na celu zmniejszanie zagrożeń może skutkować ograniczeniem możliwości czerpania przez dzieci korzyści z Internetu, naruszając w jakimś stopniu prawa dziecka lub utrudniając nabywanie umiejętności radzenia sobie z określonymi zagrożeniami.
- Zrównoważenie tych konkurencyjnych względem siebie celów – strategii zezwalania i ograniczania korzystania z Internetu - wymaga łącznego stosowania norm, umiejętności korzystania z mediów i dobrych praktyk w zakresie projektowania interfejsu. Równie ważne jest dostarczanie pozytywnych treści przez Internet – pojawiają się coraz wyraźniejsze sygnały, że takie podejście, o ile zyska akceptację ze strony dzieci, może owocować bezpośrednimi korzyściami w zakresie ich rozwoju i ma szansę minimalizować zagrożenia w Internecie poprzez zachęcanie do wartościowych działań.
- Większy stopień korzystania z Internetu koreluje z wyższym poziomem wykształcenia, dlatego można oczekiwać, że osiągnięcie kolejnych szczebli edukacji rozszerzy zakres i podniesie poziom umiejętności w zakresie posługiwania się Internetem. Należy jednak wyeliminować luki istniejące obecnie w zabezpieczeniach technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) oraz podjąć działania w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa technologii informacyjno-komunikacyjnych w szkołach. Konieczne jest również określenie i zapewnienie właściwych zasobów w zakresie edukacji medialnej jako kluczowego elementu szkolnego programu nauczania i infrastruktury edukacyjnej.

Zalecenia polityki – minimalizowanie zagrożeń

- Analizy badań wskazują konieczność wzmocnienia rozwiązań i struktur prawnych w zakresie korzystania z Internetu przez dzieci. Zalecenie dotyczy całej Europy, a niektórych krajów w szczególności, ponieważ znaczny odsetek dzieci napotyka nieostosowne treści w Internecie, nawiązuje osobisty kontakt z osobami poznanymi w sieci lub podejmuje inne ryzykowne zachowania, a przy tym zarówno dzieciom,

jak i rodzicom brak narzędzi i umiejętności, dzięki którym mogliby zapobiegać lub rozwiązywać takie problemy.

- Należy wspierać wewnętrzne inicjatywy dotyczące regulacji bezpiecznego korzystania z Internetu przez dzieci, jakkolwiek nie zawsze są one niezależnie oceniane i przejrzysto konstruowane. Warunkiem wspierania dzieci w radzeniu sobie w środowisku Internetu jest ustanowienie stosownych ram prawnych – poprzez stanowienie i egzekwowanie prawa, wprowadzenie ustaleń dotyczących m.in. projektowania interfejsów i stron internetowych, procesów wyszukiwania, dostawców usług i treści, określania bezpiecznych zasobów internetowych itp. – podobnie dzieci można nauczyć bezpiecznie przechodzić przez ulicę tylko wtedy, gdy obowiązują na niej przepisy dla kierowców i ruchu drogowego.
- W krajach o wyższym wskaźniku dostępu do Internetu, samoregulacja branży internetowej okazuje się bardziej wszechstronna, także pod względem dostarczania przez dostawców usług internetowych informacji o zabezpieczeniach - w celu uzupełnienia informacji przekazywanych przez rząd i organizacje pozarządowe. Niski poziom samoregulacji w niektórych krajach skutkuje mniejszą dostępnością informacji o zabezpieczeniach. Ponadto w krajach, w których istnieje liberalne podejście do ustanawiania regulacji prawnych przez państwo (Bułgaria, Estonia), dzieci korzystające z Internetu są bardziej narażone na ryzyko.
- Przyszłe działania zwiększające świadomość dotyczącą bezpieczeństwa powinny koncentrować się przede wszystkim na krajach: zidentyfikowanych w badaniach jako kraje o wysokim ryzyku (Estonia, Holandia, Norwegia, Polska, Słowenia, Wielka Brytania); takich, w których dostęp do Internetu zwiększył się niedawno lub gwałtownie i gdzie wskaźnik dostępu jest wyższy niż poziom wiedzy i dopasowania kulturowego (Bułgaria, Estonia, Grecja, Polska, Portugalia); oraz tych, w których dzieci korzystają z Internetu intensywniej niż przez dorośli (Węgry, Malta, Polska, Rumunia).
- Zwiększanie świadomości powinno skupiać się w pierwszej kolejności na młodszych dzieciach, na zwiększaniu umiejętności radzenia sobie w sytuacji zagrożenia, na różnicowaniu podejścia do problemów typowych dla chłopców i dla dziewcząt oraz na kierowaniu działań do gorzej sytuowanych rodzin, szkół i rejonów. Zwiększanie świadomości powinno także obejmować nowe zagrożenia, gdy te się pojawiają - szczególnie na mobilnych platformach oraz za pośrednictwem treści i usług komunikacji peer-to-peer.
- Polityka powinna wychodzić poza tradycyjne rozróżnienie na dzieci będące ofiarami przestępstw i dorosłych przestępców. Zdarza się, że dzieci same podejmują aktywność zagrażającą innym i popełniają przestępstwa internetowe - czy to złośliwie, czy dla żartów czy przez przypadek. Niektóre dzieci, które zetknęły się z zagrożeniami internetowymi, mogą je dalej rozprzestrzeniać, inne stwarzając zagrożenie - same mogą być również ofiarami, a jeszcze inne są w Internecie bezbronni nie mając odpowiedniego wsparcia społecznego w rzeczywistym świecie.
- Chociaż nie ulega wątpliwości, że to rodzice są odpowiedzialni za bezpieczeństwo swoich dzieci, badania wskazują wyraźnie, że nie można obarczać ich całą i wyłączną odpowiedzialnością, ponieważ wielu z nich nie ma wystarczającej świadomości lub możliwości nadzorowania działań swoich dzieci w Internecie. Zasady i ograniczenia zdają się nie pasować do powszechnie wyznawanej koncepcji nowoczesnego rodzicielstwa, szczególnie w niektórych krajach, i nie można jednoznacznie orzec, czy strategie rodzicielskie skutecznie ograniczają stopień narażenia dzieci lub zwiększają możliwości radzenia sobie z ryzykiem.
- Biorąc pod uwagę powszechne i silne wsparcie dla inicjatyw promujących nabywanie przez dzieci kompetencji medialnych, należy już teraz dokonać oceny ich skuteczności pod względem zwiększania wiedzy i krytycznego podejścia do środowiska Internetu. Zmieniające się wyzwania złożone technologicznie, skomercjalizowane i (w coraz większej mierze) generowane przez użytkowników środowiska – ograniczają zasięg kompetencji medialnych dzieci. Stąd wielkiego znaczenia nabiera konieczność wprowadzania regulacji, umożliwiających określenie ram niezbędnych umiejętności i wiedzy.

Zalecenia badawcze

Konieczne jest uzupełnienie luk w bazie dotychczas zebranych i potwierdzonych danych. Priorytet stanowią przede wszystkim badania dotyczące:

- młodszych dzieci, szczególnie w związku z zagrożeniami i radzeniem sobie z nimi, jednak równie ważne jest stałe aktualizowanie badań dotyczących nastolatków;
- nowo pojawiających się treści (m.in. „web 2.0”) i usług (szczególnie, jeśli są dostępne za pośrednictwem urządzeń mobilnych, gier lub innego rodzaju platform);
- zrozumienia, w jaki sposób dzieci nabywają kompetencje w zakresie nawigacji, wyszukiwania i interpretacji treści oraz ich krytycznej oceny;
- nowych i stanowiących wyzwanie zagrożeń, takich jak: zachęcanie do samookaleczania, samobójstwa, anoreksji, narkotyków, nienawiści/rasizmu, hazardu, uzależnień, nielegalnego pobierania treści oraz zagrożeń związanych z działalnością komercyjną (sponsorowanie, kryptoreklama lub marketing wirusowy, użycie danych osobowych, śledzenie GPS);
- sposobu, w jaki dzieci oraz ich rodzice reagują i powinni reagować na zagrożenia internetowe;
- sposobu określania i docierania do szczególnie bezbronnych lub najbardziej narażonych dzieci w populacji ogólnej;
- oceny skuteczności rozwiązań technicznych, nadzoru rodziców, umiejętności korzystania z Internetu oraz innego rodzaju uświadamiania i upowszechniania metod zabezpieczeń - pod względem łatwości ich wdrożenia oraz, co ważniejsze, ich wpływu na ograniczanie ryzyka; może być ono zróżnicowane w różnych grupach dzieci i w odmiennych kontekstach kulturowych.

Aby umożliwić realizowanie tak ukierunkowanego programu - jak również ze względu na wysokie wymagania stawiane badaniom dotyczącym dzieci, środowiska internetowego i krajów w perspektywie porównawczej - w ramach programu EU Kids Online opracowano dwa raporty zawierające: wskazówki metodologiczne, przegląd literatury oraz przewodnik badawczy zawierający przykłady najlepszych praktyk oraz przegląd dodatkowych zasobów internetowych.⁵

⁵ Lobe, B., Livingstone, S., Ólafsson, K., Simoes, J. (2008) *Best Practice Research Guide: How to Research Children and Online Technologies in Comparative Perspective*. Na stronie www.eukidsonline.net plus inne zasoby dotyczące najlepszych praktyk.